

Kjønnsforskjeller i forholdet besteforeldre-foreldre-barnebarn

**Oddbjørn Evenshaug, Dag Hallen
og Finn Hjordemaal**

Kjønn er en viktig faktor når det gjelder roller og relasjoner i familien. Dette ser også ut til å gjelde i besteforeldre-barnebarn-relasjonen. Med foreldrene som formidlere av kontakten mellom barnebarn og besteforeldre er tre generasjoner involvert i forholdet mellom besteforeldre og barnebarn. Kjønnsforskjeller kan dermed manifestere seg på tre nivåer: (1) i bestemødrenes og bestefedrenes relasjoner til sine barnebarn, (2) i forskjeller mellom besteforeldrene på morssiden og på farssiden, og (3) i guttebarnebarns og jentebarnebarns relasjoner til sine besteforeldre. På alle disse nivåene har forskningen påvist mer eller mindre tydelige kjønnsforskjeller. Forskjellene er minst konsistente på barnebarnnivået, og når det gjelder forskjeller i besteforeldregenerasjonen, kan disse ha blitt forstørret av tendensen til å tildele bestefedrene en perifer rolle i familielivet (Spitze & Ward 1998).

Selv om forskjellene ikke alltid er like store og resultatene til dels noe sprikende går kjønnsforskjellene gjerne i retning av at bestemødrene har mer kontakt med barnebarna og er mer involvert i dem enn bestefedrene (Roberto & Stroes 1992, Brubaker 1990). Videre ser det ut til at kontakthyppheten for besteforeldre på morssiden er høyere enn på farssiden. Særlig gjelder dette i forholdet mellom barnebarnet og mormor, mens kontakten med farfar gjerne er den minst hyppige. Barnebarnas kontakt med de mellomliggende besteforeldrekategorier – morfar og farmor – er noe varierende, men synes oftest å komme i nevnte rekkefølge (Christoffersen 1988, Chan & Elder 2000). Videre har en funnet at besteforeldrenes hjelp og støtte i barneomsorgen helst følger morslinjen, og besteforeldre har en tendens til å hjelpe sine voksne døtre mer enn de

hjelper sine sønner. Dette gjelder spesielt ved skilsmisse og aleneforeldreskap, noe som naturligvis ikke minst må ses i sammenheng med det faktum at det som oftest er mor som har den daglige omsorgen etter at foreldrene har skilt lag (Spitze & Ward 1998).

Rolleinnholdet i de to kjønns besteforeldreskap avspeiler gjerne tradisjonelle kjønnsforskjeller på den måten at bestemødrenes forhold til barna er preget av "varme" og mer ekspressive aktiviteter i samværet med barnebarna. De gir gjerne mer emosjonell støtte til foreldrene, mens bestefedrene helst engasjerer seg i instrumentelle aktiviteter (Fischer 1983, Tinsley & Parke 1987). Mens bestefedre i sitt forhold til barnebarna har en tendens til å fokusere på tema som for eksempel skolegang, penger og yrkeskarriere, er bestemødrene på sin side helst engasjert i emosjonelle og interpersonale problemer som ofte er familierelaterte. Bestemødrene hjelper også mer til med praktiske oppgaver som å sitte barnevakt, mens bestefedrene mer sørger for økonomisk assistanse (Bozett 1985, Eisenberg 1988, Hagestad 1985, Tinsley & Parke 1987).

Spørsmålet om hvorvidt bestemødre og bestefedre behandler jentebarnebarn og guttebarnebarn forskjellig, er lite belyst. Det finnes indikasjoner på at bestemødre har en tendens til å skjelne, mens andre finner at det helst er bestefedrene som gjør det. Det er heller ikke påvist store forskjeller i samværsfrekvens med barnebarn av de to kjønn (Tinsley & Parke 1984, Hagestad 1985).

Når det gjelder barnebarna, indikerer undersøkelser blant unge voksne barnebarn at disse kjenner seg mer knyttet til bestemødrene enn til bestefedrene og at bestemødrene har størst betydning for dem når det gjelder verdier (Kennedy 1992, Roberto & Stroes 1992). I enkelte undersøkelser har en funnet en særlig nær forbindelse mellom besteforeldre og barnebarn av samme kjønn. Spesielt synes dette å gjelde båndet mellom mormor og datterdatter (Kahana & Kahana 1970, Hartshorne & Manaster 1982, Eisenberg 1988, Creasey & Koblewski 1991). I enkelte kulturer og miljøer har en på den annen side funnet spesielt nære bånd mellom farfar og sønnesønn, mens andre har funnet at morfar ser ut til å ha større betydning for gutter enn jenter (King & Elder 1995, Whitbeck m.fl. 1993). Endelig er det også flere undersøkelser som ikke har kunnet påvise noen spesiell samme-kjønn dyade, men i stedet finner at barnebarn av begge kjønn er mest knyttet til *bestemødrene*, spesielt på morssiden (Thomas 1989, Roberto & Stroes 1992, Silverstein & Long 1998). Dette understreker for øvrig at undersøkelsene og deres resultater alltid vil være mer eller mindre miljø- og kulturbetinget, og at vi

følgelig ikke uten videre kan overføre de utenlandske forskningsresultatene til norske forhold.

I Norge er imidlertid de spørsmål som her er berørt, lite forskningsmessig behandlet. Hagestad (1991) gjorde i 1988 en undersøkelse som indirekte belyser omfanget av kontakten mellom besteforeldre og barnebarn. Det dreide seg om en spørreskjemaundersøkelse blant et utvalg 42-åringer, hvorav et stort flertall hadde barn. Undersøkelsen viste bl.a. at omtrent halvparten av respondentene med mor i live hadde ukentlig personlig kontakt med henne. I og med at barnas foreldre fungerer som mediatorer for kontakten mellom barnebarn og besteforeldre, får vi her en antydning av omfanget også av denne kontakten. Sammenhengen mellom geografisk avstand og kontakt blir bekreftet. Blant dem som hadde sin mor innen en times kjøreavstand, så to tredeler moren minst en gang i uka. Men selv blant dem som hadde mer enn fire timers kjøring til moren, så en av åtte henne ukentlig eller flere ganger i måneden.

I den grad Hagestads undersøkelse belyser kontakten mellom barnebarn og besteforeldre, er det begrenset til *bestemødre*. Dette illustrerer påstanden om at bestefedrene er "de glemte menn" i familien (Baranowski 1990). På samme måte som i foreldre-barn-forskningen har også besteforeldreforskningen ofte hatt et begrenset kjønnsmessig perspektiv. Undersøkelsene har som regel vært basert på selektive, ikke-tilfeldige utvalg som er begrenset til bestemødre, eller der bestemødre er overrepresentert. Besteforeldrerollen har med andre ord i stor utstrekning blitt belyst gjennom feminiserte briller (Spitze & Ward 1998, Dubas 2001).

Dette gjelder også Gautuns studie fra 1990 om eldre kvinner som ressurspersoner for voksne barn med foreldreforpliktelser. Gautun bygger på data fra Hagestads undersøkelse fra 1988, nærmere bestemt på de 574 respondentene i undersøkelsen som selv hadde barn og med mor i live. Spørsmålene gjaldt fortrinnsvis om menn og kvinner mente at de kunne be (beste)moren om forskjellige typer hjelp. Generelt fant en stor forskjell på menn og kvinner i hvor mye hjelp de ville be om. Menn og kvinner ville be sin mor om de samme typene hjelp, men flere kvinner enn menn hadde forventninger om at deres mødre ville hjelpe til når det trengtes. Blant respondenter med barn under 16 år svarte flertallet at de kunne regne med bestemoren som reservebarnevakt i en knipe. I tilfeller der avstanden til bestemoren ikke var mer enn en times kjøring, sa vel 70 % at de kunne be henne om slik hjelp. Selv blant dem som hadde fire timers kjøring eller mer til bestemoren, svarte over en tredel at de kunne regne med hjelp når det røyntet på. Her var det ingen forskjell på menn og kvinner, men flere

menn enn kvinner sa de ville be svigermor om hjelp til barnepass (Gautun 1990).

I Gautuns undersøkelse syntes ikke bestemødrenes alder å være noen spesielt interessant variabel. Derimot fant hun at både kvinner og menn fortrinnsvis ville be mødre med *yrkeserfaring* om hjelp. Forskjellene var ikke statistisk signifikante, men gikk konsekvent igjen for de forskjellige støtteformer. Både når det gjaldt lån, personlige problemer, innkjøp og hjelp med barna viste det seg at pensjonistbestemoren med yrkeserfaring ble oppfattet som den mest hjelpsomme.

Egen undersøkelse

I foreliggende undersøkelse skal vi belyse kjønnsforskjeller i relasjonen besteforeldre-barnebarn gjennom spørsmål om *kontakt* og *tilknytning* mellom barnebarn og besteforeldre. Undersøkelsen inngår i en sammenheng der det overordnede perspektivet er *familiepedagogisk*, dvs. at vi er interessert i den direkte og indirekte støttefunksjon besteforeldrene kan ha overfor sine barnebarn og deres familier når det gjelder familien som arena for barnebarnas utvikling og oppdragelse (Evenshaug m.fl. 2004: 9 ff). Ved siden av å belyse kjønnsforskjeller når det gjelder kontakt og tilknytning, vil vi derfor også ta opp spørsmålet om kjønnsforskjeller i besteforeldres *støtte* til sine barn under barnebarnas oppvekst. Både når det gjelder kontakt, tilknytning og støtte er vi primært interessert i å undersøke hvordan respondentene rent subjektivt definerer omfanget av disse begrepene.

Undersøkelsen ble muliggjort ved at vi fikk anledning til å knytte oss til en spørreskjemaundersøkelse som Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste gjennomførte høsten 2002, der en rekke spørsmål om temaet "familie og kjønnsroller" ble tatt opp. Undersøkelsen ble foretatt blant et enkelt, tilfeldig trukket utvalg av personer bosatt i Norge, i alderen 18-79 år. Utvalget var på 2.500 personer og svarprosenten var 59,0 % av bruttoutvalget. Resultatet av undersøkelsen bygger dermed på et netto utvalg på 1.475 personer.

Frafallet er høyere blant menn enn blant kvinner, og størst blant yngre menn og eldre kvinner. Dette er vanlig i postale undersøkelser av denne art. At frafallet generelt er lavere blant kvinner enn blant menn, kan skyldes undersøkelsens tema. Frafallsanalysen viser imidlertid at avvikene mellom nettoutvalg og brutto utvalg/befolkningen likevel ikke er så store at

det er grunn til å vekte datasettet etter kjønn og alder. Utvalget er heller ikke skjevt i forhold til region. Frafallsanalysen viser videre at sysselsatte er noe overrepresentert, mens grupper som f.eks. arbeidsløse og trygdede innenfor "ikke sysselsatte" er underrepresentert. Endelig finner en at utvalget kan betraktes som representativt med hensyn til utdanning når det gjelder kvinner, mens menn med høgre utdanning er overrepresentert. Dette kommer også til uttrykk i variabelen "yrkesfelt", der menn i yrker som stiller krav til høyere utdanningskompetanse er overrepresentert.

I og med at vår spørreskjemaundersøkelse omfatter et representativt utvalg personer i alle aldre fra 18-79 år, vil utvalget inkludere personer som er foreldre og personer som også er besteforeldre, ved siden av at alle kan svare på spørsmål som gjelder deres forhold til egne besteforeldre under oppveksten. Dermed ble det mulig å belyse kjønnsforskjeller i relasjonen besteforeldre-barnebarn i både i et barnebarnperspektiv, i et foreldreperspektiv og i et besteforeldreperspektiv. Aldersspredningen i utvalget gjør at vi også kan kaste lys over eventuelle forskjeller mellom "før" og "nå" innenfor de tema som blir tatt opp.

De tre temaene *kontakt, tilknytning* og *støtte* ble belyst på følgende måte: Alle respondentene svarte på spørsmål som gjaldt hvor mye kontakt de hadde hatt med besteforeldrene sine gjennom oppveksten, og hvor mye de følte seg knyttet til besteforeldre gjennom oppveksten. Tilsvarende ble alle foreldrene i utvalget bedt om å svare på spørsmål om omfanget av deres egne barns kontakt med sine besteforeldre gjennom oppveksten, og omfanget av besteforeldrenes støtte (til foreldrene) gjennom barnas oppvekst. Endelig ble de som var besteforeldre i utvalget bedt om å svare på spørsmål om omfanget av sin kontakt med barnebarna, og omfanget av sin støtte til foreldrene under barnebarnas oppvekst.

Det dreide seg om spørsmål med bundne svaralternativer, der respondentene gjennom avkryssing ga uttrykk for sin subjektive vurdering av omfanget av kontakt, tilknytning og støtte. Svarene sa således ikke noe om formen og innholdet i kontakten og støtten, for eksempel om det var ansikt-til-ansikt kontakt og type aktivitet under samværet, kontakt pr telefon, SMS osv., eller om støtten besto i barnepass, økonomisk hjelp, emosjonell støtte osv.

Resultater

I det følgende vil vi presentere resultatene i tabellform med noen kommentarer. I siste del av artikkelen vil vi drøfte resultatene nærmere, bl.a. i lys av ulike teoretiske forklaringer på kjønnsforskjeller i relasjonene mellom besteforeldre, foreldre og barnebarn. Alle tabeller er signifikanstestet (chi-kvadrat). Vi bruker betegnelsene ”betydelig” eller ”klar” forskjell der det er signifikans på minst 5 %-nivå, og ”tendens til forskjell” når forskjellen er tydelig nok, men ikke statistisk signifikant.

Kontakt og tilknytning i barnebarnperspektiv

Alle respondentene ble bedt om å svare på følgende to spørsmål: (1) ”Hvis du tenker på besteforeldrene dine, hvor mye kontakt hadde du med dem gjennom oppveksten”, og (2) ”Hvor mye følte du deg knyttet til besteforeldrene dine gjennom oppveksten?” – I alt fem svaralternativer ble oppgitt: ”Svært mye”, ”Mye”, ”En del”, ”Svært lite/ikke noe” og ”Døde før/under oppveksten”. Det siste svaralternativet er utelatt fra resultatanalysene. Svar ble avgitt for hver enkelt av de fire besteforeldrekategoriene mormor, morfar, farmor og farfar.

Tabell 1: Barnebarns kontakt med besteforeldrene gjennom oppveksten. Prosenttall.

<i>Svar- alternativ:</i>	<i>Mormor</i>			<i>Morfar</i>			<i>Farmor</i>			<i>Farfar</i>		
	Mann	Kvinne	Alle	Mann	Kvinne	Alle	Mann	Kvinne	Alle	Mann	Kvinne	Alle
Svært mye	21	33	27	16	23	20	19	24	21	18	17	17
Mye	27	27	27	23	26	25	24	26	25	21	24	23
En del	37	29	33	36	32	34	37	33	35	36	35	35
Svært lite	15	11	13	25	19	22	20	18	19	25	25	25
Sum	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	534	590	1124	442	473	915	490	526	1016	393	405	790

Resultatet viser betydelige kjønnsforskjeller i kontakten mellom barnebarn og besteforeldre. For det første finner vi at respondentene har hatt mest kontakt med mormor og minst med farfar. Mens 54 % har hatt svært mye eller mye kontakt med mormor, har bare 40 % hatt slik kontakt med farfar. En av fire har hatt svært lite eller ikke noe kontakt med farfar gjennom oppveksten, mot 13 % når det gjelder mormor. Kontakten med henholdsvis morfar og farmor kommer i en mellomstilling, og forskjellen mellom disse er ubetydelig. For det andre finner vi at kvinner har hatt betydelig mer kontakt med sine besteforeldre på morssiden enn menn. Størst er

forskjellen når det gjelder kontakten med mormor. Også når det gjelder kontakten med farmor er det en tendens til forskjell i favør av kvinner, mens vi ikke finner noen nevneverdig forskjell mellom menn og kvinner når det gjelder kontakten med farfar.

Tabell 2: Barnebarns tilknytning til besteforeldrene gjennom oppveksten. Prosenttall.

<i>Svar- alternativ:</i>	<i>Mormor</i>			<i>Morfar</i>			<i>Farmor</i>			<i>Farfar</i>		
	Mann	Kvinne	Alle	Mann	Kvinne	Alle	Mann	Kvinne	Alle	Mann	Kvinne	Alle
Svært mye	19	33	26	14	24	19	15	22	19	15	15	15
Mye	24	26	25	22	23	23	22	23	23	21	20	21
En del	37	26	31	34	29	31	36	31	33	34	34	34
Svært lite	20	15	17	30	25	27	27	24	25	30	32	31
Sum	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	537	590	1127	453	477	930	488	524	1012	392	405	797

Respondentenes svar på spørsmålet om hvor mye de følte seg *knyttet til* besteforeldrene gjennom oppveksten viser tilnærmet samme fordeling og dermed de samme kjønnsforskjellene som på spørsmålet om kontakt.

Analysen på bakgrunnsvariablene *bostedstype* (varierende fra storby til spredtbygd strøk) og *landsdel* (østlandet, vestlandet osv.) viser ingen nevneverdige forskjeller.

Vi har sammenliknet svarene til aldersgruppen 18-34 år, som vokste opp i 1970-1990-årene med aldersgruppen 65-79 år, som vokste opp i 1920-1940-årene. Resultatet viser en betydelig forskjell mellom aldersgruppene. Den yngste aldersgruppen har hatt mer kontakt og følte seg mer knyttet til alle besteforeldrekategoriene enn den eldste. Godt over seksti prosent av aldersgruppen 18-34 år har hatt svært mye eller mye kontakt med mormor gjennom oppveksten mot godt under halvparten av 65-79-åringene. Videre finner vi at forskjellen mellom aldersgruppene er størst når det gjelder kontakten med bestefedrene. Mens nøyaktig halvparten av den yngste aldersgruppen har hatt svært mye eller mye kontakt med farfar, gjelder dette for bare 32 % av de eldste. Det ser med andre ord ut til at forskjellen i kontakt og tilknytning til henholdsvis bestemødre og bestefedre er mindre i dag enn den var for 60-70 år siden. Vi finner det samme mønsteret når det gjelder spørsmålet om tilknytning.

Kontakt og støtte i foreldreperspektiv

Alle i utvalget som var foreldre ble bedt om å svare på følgende to spørsmål: (1) ”Dersom du tenker på barnets/barnebarns besteforeldre,

hvor mye kontakt har/hadde barnet/barna med dem gjennom oppveksten?” og (2) ”Og hvor mye støtter/støttet besteforeldrene deg/dere når det gjelder/gjaldt barnet/barna?” – I alt fem svaralternativer ble oppgitt: ”Svært mye”, ”Mye”, ”En del”, ”Svært lite/ikke noe” og ”Døde før/under oppveksten”. Også her er de som krysses av det siste svaralternativet utelatt fra analysene. Svar ble avgitt for hver enkelt av de fire besteforeldrekategoriene mormor, morfar, farmor og farfar.

Tabell 3: Foreldres vurdering av barnas kontakt med besteforeldrene gjennom oppveksten. Prosenttall.

Svar- alternativ:	Mormor			Morfar			Farmor			Farfar		
	Fedre	Mødre	Alle	Fedre	Mødre	Alle	Fedre	Mødre	Alle	Fedre	Mødre	Alle
Svært mye	24	37	31	18	30	25	21	27	24	17	24	21
Mye	36	33	35	31	28	29	34	28	31	32	27	30
En del	34	25	29	37	31	34	35	28	31	35	34	34
Svært lite	6	5	5	14	11	12	9	12	11	16	15	15
Sum	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	447	544	1021	409	495	904	465	523	988	396	462	858

Igjen finner vi det samme mønsteret. Ifølge foreldrene har barna hatt mest kontakt med mormor og minst med farfar. To tredeler av foreldrene svarer at barna har hatt svært mye eller mye kontakt med mormor gjennom oppveksten, mot litt over halvparten når det gjelder farfar. Videre får vi også her dokumentert slektslinjeforskjellen. Mest kontakt rapporteres av mødre på morssiden. Hele 70 % av mødrene svarer at barna har hatt svært mye eller mye kontakt med mormor og 58 % med morfar. Men også fedrene rapporterer relativt mye kontakt mellom barna og mormor. Også når det gjelder besteforeldrene på farssiden, er det en tendens til at mødrene i større grad enn fedrene rapporterer svært mye kontakt, men her utjevnes forskjellen hvis vi slår sammen svarkategoriene ”svært mye” og ”mye”.

Vi finner en klar sammenheng med respondentenes *alder* og kontakten med *bestemødrene*. De *ynge* foreldrene rapporterer mer kontakt enn de *eldste*. I alt 76 % og 64 % i den yngste aldersgruppen (18-34 år) svarer at barnebarna har hatt svært mye kontakt med henholdsvis mormor og farmor, mot 65 % og 41 % i den eldste aldersgruppen (65-79 år).

Foreldrenes vurdering av besteforeldrenes kontakt med sine barnebarn under barnebarnas oppvekst viser seg også å variere med *bostedstype*, på

den måten at foreldre bosatt i spredtbygd strøk rapporterer mer kontakt mellom barnebarn og besteforeldrene på *farssiden* enn foreldre bosatt i storby. Dette gjelder særlig farfar, der 58 % av foreldre bosatt i spredtbygd strøk oppgir svært mye eller mye kontakt, mot bare 39 % bosatt i stor by. Når det gjelder *landsdel*, finner vi ingen forskjeller.

Tabell 4: Foreldres vurdering av besteforeldrenes støtte under barnas oppvekst. Prosenttall.

Svar- alternativ:	Mormor			Morfar			Farmor			Farfar		
	Fedre	Mødre	Alle	Fedre	Mødre	Alle	Fedre	Mødre	Alle	Fedre	Mødre	Alle
Svært mye	22	33	28	16	26	21	17	21	19	14	16	15
Mye	29	29	29	27	23	25	32	25	28	30	20	25
En del	34	27	29	32	28	30	33	31	32	32	32	32
Svært lite	15	11	13	24	23	24	18	24	21	23	32	28
Sum	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	460	530	990	395	476	871	451	497	948	370	434	804

Ikke overraskende trer mormor fram som den besteforeldrekategorien som skiller seg ut med mest støtte. I alt 57 % svarer at mormor svært ofte eller ofte støtter eller har støttet dem under barnas oppvekst, mot 40 % når det gjelder farfar. Morfar og farmor kommer i en mellomstilling med omtrent samme prosentandel. Betydelig flere mødre enn fedre rapporterer at besteforeldrene på morssiden gir eller har gitt mye støtte. Når det gjelder besteforeldrene på farssiden, finner vi en tendens til at flere fedre enn mødre svarer at besteforeldrene gir eller har gitt mye støtte.

Også her er det forskjell i samme retning som foran på den yngste aldersgruppen (18-34 år) og den eldste (65-79 år), og forskjellen gjelder her alle besteforeldrekategoriene. Når det gjelder bostedstype og landsdel finner vi ingen nevneverdige forskjeller.

Kontakt og støtte i besteforeldreperspektiv

Alle i utvalget som hadde barnebarn ble bedt om å svare på følgende to spørsmål: (1) "Har du/hadde du mye kontakt med barnebarnet/barnebarna under oppveksten deres?" og (2) "Hvor mye støtter/støttet du foreldrene under barnebarnets/barnebarnas oppvekst?" – Fire svaralternativer ble oppgitt: "Mye kontakt med (støtte til) alle/de fleste", "En del kontakt med (støtte til) alle/de fleste", "Mye kontakt med (støtte til) en/noen, mindre til andre" og "Ingen/nesten ingen kontakt med (støtte til) noen".

Tabell 5: Besteforeldres kontakt med barnebarna under barnebarnas oppvekst. Prosenttall.

<i>Svaralternativ</i>	<i>Bestefedre</i>	<i>Bestemødre</i>	<i>Alle</i>
Mye med alle/de fleste	55	64	60
En del med alle/de fleste	30	18	24
Mye med noen, mindre med andre	10	17	14
Ingen/nesten ingen	4	1	2
Sum	100	100	100
N	215	236	451

Betydelig flere bestemødre enn bestefedre oppgir at de har hatt mye kontakt med alle eller de fleste barnebarna, mens svært få av begge kategorier oppgir ingen/nesten ingen kontakt. (Materialet gir ikke mulighet for å skjelle mellom slektssidene i dette spørsmålet.)

Når det gjelder besteforeldrenes *alder*, skiller bestemødre i aldersgruppen 50-59 år seg klart ut som den som har hatt mest kontakt med barnebarna, og bestefedre under 50 år skiller seg ut som den gruppen som har hatt minst kontakt. Hele 74 % av førstnevnte gruppe har hatt mye kontakt med alle eller de fleste av barnebarna, mens bare 35 % av bestefedrene under 50 år har hatt slik kontakt. Variasjonen er størst i den yngste aldersgruppen (under 50 år). Her finner vi den største andelen både blant bestefedre og bestemødre som har hatt ingen eller nesten ingen kontakt med barnebarna. Bestemødre i denne aldersgruppen har hatt kontakt omtrent på samme nivå som bestemødre i 60- og 70-årsalderen. I disse to eldste aldersgruppene avtar kjønnsforskjellen noe når det gjelder kontakten med barnebarna.

Vi finner ingen forskjeller av betydning på bakgrunnsfaktorene bostedstype og landsdel.

Tabell 6: Besteforeldres støtte til foreldrene under barnebarnas oppvekst. Prosenttall.

<i>Svaralternativ</i>	<i>Bestefedre</i>	<i>Bestemødre</i>	<i>Alle</i>
Mye til alle/de fleste	40	50	46
En del til alle/de fleste	45	35	40
Mye til en/noen, mindre til andre	8	12	10
Ingen/nesten ingen	6	3	4
Sum	100	100	100
N	216	234	450

Resultatet viser det samme mønsteret som for kontakt, bestemødrene er de mest støttende, og på samme måte som for kontakt er det bestemødre i 50-årsalderen som skiller seg ut, mens bestefedre under 50 år er minst støttende. I motsetning til hva vi fant når det gjelder kontakt, trer imidlertid bestemødre under 50 år fram som klart mer støttende enn bestemødre i 60- og 70-årsalderen.

Drøfting

Foreliggende undersøkelse representerer perspektiver som vi i liten grad har funnet i tidligere forskning om besteforeldre-barnebarn-relasjonen. Det gjelder for det første vårt hovedperspektiv – som er det familiepedagogiske. Dette perspektivet innebærer at vi ikke bare er opptatt av kjønnsvariasjoner når det gjelder kontakt og tilknytning, men også tar opp i hvilken grad bestemor og bestefar oppleves som *støtte* i forhold til barnefamiliene. For det andre har datamaterialet gjort det mulig å belyse spørsmålet om kjønnsvariasjoner ut fra alle de tre aktuelle generasjonsperspektivene: besteforeldreperspektivet, foreldreperspektivet og barnebarnperspektivet. Fra et familiepedagogisk synspunkt er også foreldreperspektivet viktig, fordi det er foreldrene som i første rekke formidler kontakten mellom besteforeldre og barnebarn. Det er dessuten foreldrene som primært er gjenstand for familiepedagogisk støtte.

Resultatene viser kjønnsforskjeller på alle nivåer i besteforeldre-barn-barnebarn-relasjonen, og dette kommer til uttrykk i alle generasjonsperspektivene. Både når det gjelder kontakt og tilknytning mellom besteforeldre og barnebarn og besteforeldrenes støtte til barnebarnas foreldre, finner vi for det første forskjeller i favør av *bestemødrene*. For det andre er det særlig *mormor* som skiller seg ut, mens farfar gjennomgående er den som kommer dårligst ut. For det tredje finner vi at *kvinner* (jentebarnebarn) har hatt mer kontakt med sine besteforeldre på morssiden enn menn. Også her er det mormor som skiller seg ut. Foreldreperspektivet bekrefter slektslinjeforskjellene: *Mødrene* rapporterer mer kontakt mellom barna og sine foreldre, og da særlig mormor, enn fedrene når det gjelder barnas kontakt på farssiden. De rapporterer også i langt større grad enn fedrene at det er besteforeldrene på morssiden, og særlig mormor, som har gitt foreldrene støtte under barnas oppvekst.

Tendensen i resultatene er i godt samsvar med undersøkelser fra andre land. I forskningslitteraturen finner en ulike forklaringer på kjønnsforskjellene. To av disse har vært særlig aktuelle: henholdsvis slektsbevarerteorien og slektsutvelgerteorien. Disse to teoretiske synspunktene er ikke nødvendigvis uforenlige, men legger i utgangspunktet ulik vekt på henholdsvis sosiale og biologiske forhold (Spitze & Ward 1998). Vår undersøkelse gir ikke grunnlag for å veie disse teoriene opp mot hverandre. De presenteres her utelukkende for å gi et mulig bidrag til å forklare de aktuelle kjønnsforskjellene.

Slektsbevarerteorien bygger på den forutsetningen at kvinner oppdras til å involvere seg mer i familierelasjoner enn menn. Kvinnene forventes å fungere som slektsbevarere som primært har ansvaret for å holde slekten og generasjonene sammen. De betraktes gjerne som de ansvarlige for å arrangere slektssamlinger og i det hele tatt holde slektsmedlemmene i kontakt med hverandre. På denne bakgrunn er det rimelig at *bestemødre* gjerne etablerer sterkere relasjoner til barnebarna enn bestefedrene.

Men hvorfor kommer mormor foran farmor? Slektsbevarerteorien henviser her til forskning som viser at av de to foreldrene er det *mødrene* som oftest fungerer som formidlere mellom besteforeldre og barnebarn. Derfor skulle altså bestemødre på *morssiden* være nærmere sine barnebarn enn bestemødre på *farssiden*. Dertil kommer at hvis kvinnens rolle som slektsbevarer blir overført mellom generasjoner, skulle det sterkeste forholdet bli å finne mellom bestemødre på morssiden og deres jentebarn (Dubas 2001). Dette siste blir i våre resultater bekreftet innenfor barnebarnperspektivet.

Mens slektsbevarerteorien primært er opptatt av kulturens og miljøets rolle, er slektsutvalgsteorien basert på et sosiobiologisk perspektiv. Slektsutvelgelse og investering i slekten betraktes her som strategi for å øke den personlige tilpasning og antas å bidra til forskjeller mellom bestemødre og bestefedre. Fordi menn og kvinner er forskjellige med hensyn til forplantningsdyktighet gjennom livsløpet, kan en her forvente forskjellig investering. I og med at menn forblir forplantningsdyktige lengre enn kvinner, vil de investere mindre i sitt avkoms barn enn kvinner. Kvinners slektsutvalg og investering vil på sin side kunne oppveie savnet av å kunne føde flere barn.

Dertil kommer også at usikkerheten mellom menn og deres avkom, den såkalte *farsskapsusikkerhet*, også kan føre til at bestefedrene ikke vil investere så mye tid i barnebarna som bestemødrene. Bestemødre er mer sikre på sin biologiske tilknytning til barnebarna, og begge er mer sikre på

tilknytningen til døtrenes barn enn til sønnenes barn. Følgelig vil bestemødrene være motivert for å investere mer tid i forholdet til døtrenes barn enn til sønnenes. Slik forklares mormors fortrinn innenfor denne teoritradisjonen.

Den største forskjellen i involvering i forhold til barnebarna finner vi mellom mormødrene på den ene side og farfedrene på den andre. Her har en for eksempel innenfor slektsutvelgertradisjonen funnet at *mormødrene* tilbrakte nesten dobbelt så mye tid sammen med barnebarna som *farfedrene*. De to andre kategoriene ble liggende imellom (Smith 1991). Dette er en forskjell som kan predikeres på grunnlag av begge de to teoriene. Dubas (2001) fant imidlertid liten støtte for slektsutvelgerteorien i sin undersøkelse. Hun mener at slektsbevarerteorien er mer fruktbar i forhold til de empiriske resultatene her. Dubas finner også støtte for teorien om både kvinner og menn som slektsbevarere. Hun mener det er grunnlag for å hevde at det ikke er *en* enkelt slektslinje (matriarkalsk eller patriarkalsk) som best karakteriserer hvilke besteforeldre/barnebarnforhold som vil være mest framtrædende. Her vil sosiale og kulturelle faktorer kunne spille inn.

I en krysskulturell sammenlikning av besteforeldres omsorg i landdistrikt i Hellas og i Tyskland, samt noen greske byer, fant Pashos (2000) at i Tyskland og de greske byer viste besteforeldrene på morssiden seg som de mest omsorgsfulle. Når det derimot gjaldt grekere fra landsbygda, var forholdet omvendt. Her var det besteforeldrene på farssiden som var de mest intense omsorgsgivere. I alle gruppene var imidlertid bestemødrene mer omsorgsgivende enn bestefedrene. Pashos konkluderer med at en må skille klart mellom kjønnsforskjeller og slektslinjeforskjeller. Mens kjønnsforskjellene kan forklares som uttrykk for mer intensiv kvinnelig omsorgsgiving hos menneskearten, kan slektslinjeforskjellene forklares som en sosialt skapt favorisering av slektinger på morssiden i vestlige industrisamfunn, i motsetning til favorisering av besteforeldre på farssiden i den patrilaterale kulturen i landdistrikt i Hellas. Heller ikke på dette punkt får altså slektsutvelgerteorien støtte.

I det hele tatt viser det seg at bestemødrenes, og særlig mormødrenes, fortrinn på ingen måte er fullstendig fastlåst. Mange faktorer og forhold kan her spille inn. Våre data viser for eksempel at besteforeldrenes kontakt med sine barnebarn varierer med *bostedstype*. Foreldre i spredtbygd strøk rapporterer mer kontakt mellom barnebarn og besteforeldre på farssiden (særlig med farfar) enn foreldre bosatt i by. Dette er en tendens som

kommer enda tydeligere til uttrykk i en del utenlandsk forskning. Her har en påvist at det i enkelte sammenhenger kan forekomme sterkere familieband mellom barnebarn og besteforeldre på *farssiden* enn med besteforeldre på *morssiden*. En har for eksempel funnet at også menn kan gå inn i rollen som slektsbevarer, særlig i bondefamilier (King & Elder 1995).

Et forhold som ser ut til å ha vesentlig betydning, er henholdsvis mødrenes og fedrenes *formidlende rolle* i samspillet mellom besteforeldre og barnebarn. Som på de fleste andre områder fungerer foreldrene her som filter, som bidrar til å regulere, styrke eller svekke forholdet mellom barnebarna og besteforeldre av begge kjønn på *morssiden* og på *farssiden*. Når mødre rapporterer mer kontakt mellom barna og sine foreldre og mer støtte fra disse enn fedrene gjør når det gjelder besteforeldre på *farssiden*, kan dette skyldes flere forhold. Det er nærliggende igjen å peke på at mødre ofte har en mer utpreget slektsbevarerrolle enn fedrene. Dessuten ser det ut til at mødre gjerne føler et sterkere behov for og lettere vil be om familiepedagogisk støtte, fortrinnsvis fra sine egne mødre (Gautun 1990). Dermed åpnes det også et håp for farfars sterkere involvering i sine barnebarn, forutsatt at forholdet til egne barn og svigerbarn blir ivaretatt på en god måte.

Et tegn på at utviklingen her kan gå i denne retning, er resultatet av den sammenlikning vi har gjort mellom de yngste og eldste aldersgruppene i vårt materiale. Den kan tyde på at forskjellen mellom barnebarns kontakt og tilknytning til henholdsvis bestemor og bestefar er blitt mindre enn den var for noen tiår tilbake. Våre resultater viser en tendens til at det særlig er kontakten og tilknytningen til *bestefedrene* som har økt.

Vi har tidligere referert til forskning som knytter bestemødrenes forhold til barnebarna til såkalte ekspressive aktiviteter, mens bestefedrenes roller er mer instrumentelle. En slik inndeling mellom kjønnene og deres roller stod sentralt i Parsons familieteoretiske tenkning (Parsons 1951) og ble nærmest oppfattet som biologisk bestemt (Bowlby 1953). Denne tenkningen ble kraftig imøtegått utover på 1970-tallet, ikke minst av forskere med et feministisk og/eller konfliktteoretisk utgangspunkt (Firestone 1970, Scanzoni 1972, Sprey 1979). Gjennom å undersøke kjønnsrollenes kulturelle og sosiale forankring, faller våre resultater godt sammen med denne forskningen, nemlig at bestefedrerollen har endret seg mer i retning av bestemødrerollen. Disse observasjonene kan også oppfattes som en støtte til slektsbevarerteoriens fokus på at kjønnsforskjeller i familieroller er sosialt konstruerte.

Ser vi på aldersgruppeforskjellene i besteforeldreperspektivet, finner vi at det er en markert forskjell mellom bestemødre og bestefedre i aldersgruppene under 60 år når det gjelder kontakten med barnebarna, mens denne forskjellen ser ut til å minke i de eldste aldersgruppene (over 60 år). En mulig forklaring på dette forholdet er at en større andel kvinner enn menn er ikke-yrkesaktive, og at kvinner og menn i 60- og 70-årene mer er i samme situasjon i og med at menn nå er blitt pensjonister.

Tidligere undersøkelser har vist at besteforeldreskapet både kan komme for tidlig og for sent i forhold til besteforeldrenes ønsker, og at de anser 50-årene for å være den optimale alder både fysisk og psykisk (Tinsley & Parke 1988). Dette får en viss støtte i våre resultater, i hvert fall når det gjelder menn. Bestefedre under 50 år skiller seg klart ut som den gruppen som har hatt minst kontakt og gitt minst støtte, mens bestemødre i 50-årsalderen skiller seg ut tilsvarende som den gruppen som har rapportert mest kontakt og mest støtte.

Vår undersøkelse begrenser seg til noen kvantitative aspekter ved besteforeldre-barnebarn-relasjonen i vårt land. Slike undersøkelser bør følges opp med studier av *innholdet* i norske bestemødres og bestefedres kontakt og støtte, slik vi har en del eksempler på innenfor besteforeldreforskningen i andre land. (Se f.eks. Eisenberg 1988, Kennedy 1992.) Dette vil kreve andre metodiske tilnærminger enn den surveymetode som vår undersøkelse bygger på, nærmere bestemt mer kvalitative analyser på grunnlag av for eksempel intensive, halvklinske intervjuer.

Litteratur

- Baranowski, M.D. 1990. The grandfather-grandchild relationships: Meaning and exchange. *Family Perspective* 24: 201-215.
- Bowlby, J. 1953. *Child Care and the Growth of Love*. Harmondsworth: Penguin.
- Bozett, F.W. 1985. Male development and fathering throughout the life cycle. *American Behavioral Scientist* 29: 41-54.
- Brubaker, T. 1990. Families in later life: A burgeoning research area. *Journal of Marriage and the Family* 52: 959-981.
- Chan, C.G. & Elder Jr., G.H. 2000. Matrilineal advantage in grandchild – grandparent relations. *The Gerontologist* 40: 179-190.
- Christoffersen, M.N. 1988. Familiens og slægtens betydning for små børns dagpasning – nogle hovedresultater fra en dansk undersøgelse af de 0-6-åriges dagpasning. *Tidsskrift for Samfundsforskning* 29: 555-570.

- Creasey, G.L. & Koblewski, P.J. 1991. Adolescent grandchildren's relationships with maternal and paternal grandmothers and grandfathers. *Journal of Adolescence 14*: 373-387.
- Dubas, J.S. 2001. How gender moderates the grandparent-grandchild relationship. *Journal of Family Issues 4*: 478-492.
- Eisenberg, A.R. 1988. Grandchildren's perspectives on relationships with grandparents. The influence of gender across generations. *Sex Roles 19*: 205-217.
- Evenshaug, O., Hallen, D. & Hjørdemaal, F. 2004. *Besteforeldreskapet i familiepedagogisk perspektiv*. Oslo: Universitetet i Oslo. Pedagogisk forskningsinstitutt. Rapport nr. 1/2004.
- Firestone, S. 1970. *The Dialectic of Sex*. New York: William Morrow.
- Fischer, L.R. 1983. Transition to grandmotherhood. *International Journal of Aging & Human Development 16*: 67-78.
- Gautun, H. 1990. *Eldre kvinner som ressurspersoner for voksne barn med foreldreforpliktelse. En studie av solidaritet mellom generasjoner*. Hovedoppgave. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Hagestad, G.O. 1985. Continuity and connectedness. I: V. L. Bengtson & J. F. Robertsson, red. *Grandparenthood*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hagestad, G.O. 1991. *Familiers alders- og generasjonsstruktur*. Rapport 10/1991. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi.
- Hartshorne, T.S. & Manaster, G.J. 1982. The relationship with grandparents: Contact, importance, role conception. *International Journal of Aging and Human Development 15*: 233-245.
- Kahana, B. & Kahana, E. 1970. Grandparenthood from the perspective of the developing grandchild. *Developmental Psychology 3*: 98-105.
- Kennedy, G.E. 1992. Quality in grandparent/grandchild relationships. *International Journal of Aging and Human Development 35*: 83-98.
- King, V. & Elder, G.H. 1995. American children view their grandparents: Linked lives across three rural generations. *Journal of Marriage and the Family 57*: 165-178.
- Parsons, T. 1951. *The Social System*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Pashos, A. 2000. Does paternal uncertainty explain discriminative grandparental solicitude? A cross-cultural study in Greece and Germany. *Evolution and Human Behavior 21*: 97-109.
- Roberto, K.A. & Stroes, J. 1992. Grandchildren and grandparents: roles, influences and relationships. *International Journal of Aging and Human development 34*: 227-239.
- Scanzoni, J. 1972. *Sexual Bargaining*. Chicago: University of Chicago Press.
- Silverstein, M. & Long, J.D. 1998. Trajectories of grandparents' perceived solidarity with adult grandchildren: A growth curve analysis over 23 years. *Journal of Marriage and the Family 60*: 912-923.
- Spitze, G. & Ward, R.A. 1998. Gender variation. I: M. E. Szinovacz, red. *Handbook on Grandparenthood*. Westport: Greenwood Press.
- Smith, M.S. 1991. An evolutionary perspective on grandparent-grandchild relationships. I: P. K. Smith, red. *The Psychology of Grandparenthood. An International Perspective*. London: Routledge.
- Sprey, J. 1979. Conflict theory and the study of marriage and the family. I: W. R. Burr, R. Hill, F. I. Nye & I. Reiss, red. *Contemporary Theories about the Family, Vol. 2*. New York: Free Press.
- Thomas, J.L. 1989. Gender and perceptions of grandparenthood. *International Journal of Aging and Human Development 31*: 169-177.

- Tinsley, B.J. & Parke, R.D. 1984. Grandparents as support and socialization agents. I: M. Lewis, red. *Beyond the Dyad*. New York: Plenum.
- Tinsley, B.J. & Parke, R.D. 1987. Grandparents as interactive and social support agents for families with young infants. *International Journal of Aging and Human Development* 25: 259-277.
- Tinsley, B.J. & Parke, R.D. 1988. The role of grandfathers in the context of the family. I: Bronstein, P. & Cowan, C. P., red. *Fatherhood Today. Men's Changing Role in the Family*. New York: Wiley.
- Whitbeck, L.B., Hoyt, D.R. & Hock, S.M. 1993. Family relationship history, contemporary parent-grandparent relationship quality, and the grandparent-grandchild relationship. *Journal of Marriage and Family* 55: 1025-1035.

Oddbjørn Evenshaug
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo
Pb. 1092, Blindern
N-0317 Oslo, Norge
e-post: oddbjorn.evenshaug@ped.uio.no

Dag Hallen
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo
Pb. 1092, Blindern
N-0317 Oslo, Norge
e-post: dag.hallen@ped.uio.no

Finn Hjardemaal
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo
Pb. 1092, Blindern
N-0317 Oslo, Norge
e-post: f.r.hjardemaal@ped.uio.no